

Катерина Журба

завідувач лабораторії національно-патріотичного виховання,
доктор педагогічних наук, професор
Інститут проблем виховання НАПН України
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0002-3854-4033
katjachiginceva@meta.ua

Ірина Шкільна

старший науковий співробітник
лабораторії національно-патріотичного виховання
канд. пед. наук, старший дослідник
Інститут проблем виховання НАПН України
Київ, Україна
ORCID ID 0000-0001-9456-8278
anirisha@meta.ua

ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТІВ ЯК УМОВИ НАЦІОНАЛЬНОЇ СОЛІДАРНОСТІ У ВОЄННИЙ ЧАС

У статті висвітлюється проблема громадянської ідентичності студентів як умови національної солідарності у воєнний час. Встановлено, що формування громадянської ідентичності у студентської молоді є важливою задачею сучасного виховання, яке має на меті залучення молоді до націєтворчих процесів та активного громадського життя. Доведено, що національна солідарність є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, що визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила і закони і виявляється у самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності діяти задля спільної мети і спільного блага. Визначено громадянську компетентність як здатність особи реалізувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права, ідеї демократії, справедливості, рівності, на засадах рівних прав і можливостей. Виявлено, що громадянська активність визначає громадянську позицію, яку індивід проявляє у громадській діяльності, участі у вирішенні політичних, соціальних, моральних питань залученості до громадського і політичного життя, а також участі у виборчих процесах. Громадянська стійкість відображає національну ідентичність та солідарність у повсякденному житті і в умовах війни та повоєнного часу, здатність протистояти ворожій ідеології та інформаційним впливам. Доведено, що формування громадянської ідентичності ґрунтується на національній свідомості, національній культурі, національній мові, національній ідеї.

Ключові слова: громадянська ідентичність; громадянська компетентність, громадянська активність, громадянська стійкість, національна свідомість, національна ідея, мова, національна культура.

1. ВСТУП

Перед українським суспільством постали виклики збереження державності, суверенності, територіальної цілісності, що пов'язано із агресією Росії проти України, анексії Криму та ряду територій на сході і півдні України, активними військовими діями та загрозам мирному населенню. Усе це актуалізує проблему формування громадянської ідентичності у студентської молоді як умови національної солідарності українського суспільства у розв'язанні задач об'єднання, збереження і відновлення української державності на окупованих територіях.

Водночас в Україні громадянська ідентичність тривалий час була досить розмитою, що пояснюється колоніальним минулим України, систематичним знищенням опозиційного до влади населення, перекручуванням та фальсифікуванням української історії, нав'язуванням меншовартісності та різного роду національних комплексів, депортацією та міксуванням українців, заселення їхніх територій росіянами, усе це обумовило сприятливу ситуацію для країни агресора, яка розпочала свою агресію під приводом захисту російськомовного населення.

Формування громадянської ідентичності у студентів ЗВО має опиратися на:

- громадянські цінності;
- історичну правду та історичну пам'ять;
- національну самосвідомість та національну гідність;
- демократію;
- самоорганізацію та самокерування;
- патріотизм.

Водночас стан виховної роботи у закладах вищої освіти, зокрема щодо формування громадянської ідентичності, засвідчує відставання від запитів сучасного суспільства. Зберігається формальний, традиційний і дещо застарілий підхід до діагностування й формування громадянської ідентичності в умовах воєнного часу.

Громадянська ідентичність є важливим чинником згуртованості та самоорганізації української нації в умовах війни, здатності реагувати вчасно на виклики і виконувати свій громадянський обов'язок. Громадянська ідентичність також є основою національної солідарності, так як об'єднує усіх людей незалежно від їх походження, етнічної приналежності, віку і статі, що є важливим чинником у здатності українського суспільства об'єднуватися задля спільних цілей, чинити опір агресору, досягати певних результатів у відновленні України та збереженню людського капіталу.

Проблема формування громадянської ідентичності студентів як умови національної солідарності є однією з найбільш актуальних у сучасних наукових дослідженнях. До питання формування громадянської ідентичності зверталися філософи, психологи, педагоги.

Філософське розуміння сутності громадянської ідентичності полягає у розумінні цього поняття як тотожності (Frege, 1892; Рассел, 1999); як фундаменту буття і внутрішнього світу людини (Хайдеггер, 1992); співвіднесення власного Я з іншим та прояв «індивідуалізуючої етотності» (як самототожності одиничного у його співвіднесенні до іншого) (Scott & Jonathan, 1992).

Цікавою видається точка зору Кастельса, який виокремлював форми і джерела ідентичностей, з-посеред яких: легімітуючі ідентичності (для розширення та раціоналізації свого панування над соціальними факторами); ідентичності опору (виникають у ситуації недооцінки чи стигматизації); проєктивні ідентичності (моделювання і формування нової ідентичності, спрямованої на перетворення суспільства) (Castells, 1997).

В українській філософській думці проблема громадянської ідентичності та боротьби за Україну проходить червоним курсивом. Так, у своїй кардіоцентричній концепції Юркевич, обмірковуючи засади розбудови нації і держави, доходить висновку: «Держава підтримує своє існування й історичне значення спочатку арміями; потім вона усвідомлює могутню силу капіталу й опікується розвитком народного добробуту; нарешті вона переконується, що до цих умов її сили і значення має долучитися ще одна умова, до того ж найважливіша і нічим іншим незамінна: умова ця є народна освіта» (Юрас, 1998, с. 6). На його думку національне виховання повинно формувати у людини певну культуру, яка дає право на силу і свободу, на блага і досконалість, на певність у сьогоденні і на віру у велике майбуття (Юрас, 1998, с. 8-9).

У сучасних працях українських філософів увага акцентується на аналізі викликів та загроз існуванню Української держави; формуванні модерного громадянського суспільства (Шапаренко, 2015); зв'язку регіональної ідентичності з політичними процесами в Україні (Татаренко, 2001); впливу мовного чинника на формування національно-культурної ідентичності (Козакевич, 2018); державотворчого потенціалу національної самосвідомості

(Карлова, 2012) тощо. На думку Бевз (2014), громадянська ідентичність є повноцінною за умови, якщо: людина сама себе вважає громадянином («Я – фактор»); громада і народ, визнають людину громадянином («Ми – фактор»); інші особи, узагальнюючі «Вони» («Інші», «Чужі», «Вороги») також визнають людину громадянином («Вони – фактор») (с. 23)

У психологічному дискурсі висвітлювалися різні сторони формування громадянської ідентичності, серед яких: проблеми патріотичного виховання, особистісної і національної ідентифікації (Бех), національної самосвідомості (Боришевський), етносоціальних уявлень (Васильченко), етнічної самосвідомості (Дробижева),

У своїх роботах Балл (2007) привертає увагу щодо впливу збройних конфліктів на становлення нації, аргументуючи це тим, що «саме воїни більшою мірою, ніж будь-хто, виявляли найкращі людські чесноти – мужність, витримку в найтяжчій ситуації, вірність обов'язку, додержання честі й гідності, готовність до самопожертви заради спільної справи, до безкорисливої допомоги товаришам попри крайню небезпеку для себе» (с. 106). З точки зору психолога, у протистояннях і конфліктах нація консолідується і активно формується громадянська ідентичність молоді. Однак, такі позитивні ефекти збройних протистоянь мають і негативні сторони, до яких психолог відносить, як використання сучасної зброї, розпорошення людських ресурсів, загостренням глобальних проблем. Балл (2007) радить орієнтуватися на модель, де громада зорієнтована на діалог з іншими, рівноправ'я. Порушений баланс мирного співжиття можна відновити через урівноваження гуманітарної і технологічної культури, де гуманізації відводиться провідна роль.

У педагогіці окремі аспекти формування громадянської ідентичності досліджували Федоренко (відповідальність держави перед громадянами), Кравченко (розмежування понять «національна ідентичність» і «громадянська ідентичність» у виховному процесі ЗВО), Вербицька (громадянське виховання учнівської молоді в сучасних соціокультурних умовах), Кендзьор (громадянська освіта), Сойчук (формування національної гордості у студентської молоді); Назаренко (культура демократизму).

Мета статті – висвітлення проблеми формування громадянської ідентичності студентів як умови національної солідарності українського суспільства.

2. МЕТОДИ

З метою вирішення завдань нашого дослідження використовувалися методи аналізу наукових джерел, узагальнення та систематизації емпіричних даних з проблеми дослідження, вивчення та узагальнення педагогічного досвіду з питань формування громадянської ідентичності студентів як умови національної солідарності українського суспільства у воєнний час.

3. РЕЗУЛЬТАТИ

Формування громадянської ідентичності у студентської молоді є важливою задачею сучасного виховання, яке має на меті залучення молоді до націєтворчих процесів та активного громадського життя. Громадянська ідентичність особистості є важливою детермінантою її смислового горизонту, що визначається ототожненням себе з громадянською спільнотою, державою, культурою, мовою. Важливими характеристиками громадянської ідентичності у вертикальній площині є рівень поваги та довіри органам влади, у горизонтальній – співгромадянам, а також гордості за свою країну, почуття національної гідності та патріотизм, готовність боронити Україну від загарбників.

Слід розрізняти поняття «громадянська ідентичність» та «національна ідентичність». У тих випадках, коли мова йде про країни з моноетнічним складом прийнято говорити про національну ідентичність. Оскільки в Україні проживає понад 140 етносів, а українці є титульною нацією, то в цьому випадку мова йде про громадянську ідентичність, яка об'єднує представників різних національних спільнот. Громадянська ідентичність формується на основі культурних і національних цінностей, самовизначення й усвідомлення спільних інтересів та задач, які стоять перед членами суспільства. «Виховання в молодих людей громадянськості на

основі громадянських демократичних цінностей сприяє і водночас підтримує ідеал громадянської рівності, забезпечуючи кожного громадянина, незалежно від його походження, інструментарієм, який допоможе йому стати повноцінним учасником і творцем суспільного життя» (Федоренко & Шаранова, 2019, с. 198).

Громадянська ідентичність є основою формування національної солідарності. Національна солідарність українців є фундаментом змін в українському суспільстві, що відповідає демократичним цінностям Європейського Союзу та сучасному соціальному ідеалу. Національна солідарність здатна зцементувати українське суспільство не лише для відсічі ворогу, а й відбудови України та її руху до європейської спільноти. Важливою характеристикою національної солідарності є її емоційна складова, яка несе посил єднання, згуртованості, прояву спільних емоцій (любові, ненависті, емпатії тощо). Національна солідарність обумовлена прагненням народу, нації зберегти себе, власну культуру, мову, віру та ін.

Таким чином, національна солідарність є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, що визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила і закони і виявляється у самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності діяти задля спільної мети і спільного блага. Громадянська компетентність – здатність особи реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до обов'язків громадянина, брати активну участь у суспільному житті, підтримувати розвиток демократичного суспільства та утверджувати верховенство права, ідеї демократії, справедливості, рівності, на засадах рівних прав і можливостей.

Громадянська активність визначає громадянську позицію, яку індивід проявляє у громадській діяльності, участі у вирішенні політичних, соціальних, моральних питань залученості до громадського і політичного життя, а також участі у виборчих процесах. Громадянська стійкість відображає національну ідентичність та солідарність у повсякденному житті і в умовах війни та повоєнного часу, здатність протистояти ворожій ідеології та інформаційним впливам.

Формування громадянської ідентичності ґрунтується на національній свідомості, національній культурі, національній мові, національній ідеї.

Національна культура – є унікальною і самобутньою, що ґрунтується на народній українській культурі. Творцем української національної культури є український народ, який створив її упродовж багатьох століть, що знайшло відображення у моральних цінностях, святинях, національній символіці, у традиціях, звичаях, обрядах, ритуалах, духовних почуттях (національні, моральні, естетичні, релігійні, громадянські, патріотичні), втілених у народному фольклорі. На розвитку національної культури негативно позначились війни, тривалі заборони, репресії, негативна міфологізація образу українця, переписування історії та применшення ролі українців у житті тих країн чи імперій, до складу яких вони входили у різний час. Усе це стало причиною широких еміграційних процесів, за яких українці були змушені залишати свою землю і шукати долі в інших країнах та збагачувати інші культури світу. Постійні військові конфлікти та боротьба за свою землю проти різних поневолювачів змусили українців найвище цінувати свободу та незалежність, які залишаються найважливішими моральними і духовними цінностями і водночас характеризують українців.

Національна свідомість є цілісною системою духовних орієнтирів нації, необхідних для її виживання і розвитку, що сформувалися у процесі її історичного розвитку та становлення. Національна свідомість поєднує ідеї, цінності, моральні правила, закони, прагнення, які визначають духовну аuru нації.

В «Українській малій енциклопедії» Онацького національна свідомість визначається як «знання минулого своєї нації і обов'язків, що з того випливають... Отже свідомість – це пам'ять, консервація і акумуляція минулого в сучасному. Але кожна свідомість це й випередження майбутнього... Отже втримувати те, чого більше нема, попереджати те, що має бути, оце й є перша функція свідомості» (Онацький, 1964, с. 1698).

Складниками національної свідомості є:

- національний світогляд;
- національна ідентичність;
- мовна ідентичність;
- ціннісна ідентичність і смисли;
- колективна історична пам'ять;
- патріотизм;
- ставлення до представників інших націй і національностей, що проживають на теренах України;
- соборність.

Основою національної свідомості є національна самосвідомість. Національна самосвідомість є усвідомленням своєї національної приналежності, суб'єктності і відповідальності за долю країни, відповідної культури та національних цінностей.

Національна ідея – це утвердження української незалежної соборної самостійної національної держави, в основі якої українські національні цінності, українська культура і мова як державна, що використовуються в усіх сферах суспільного життя і на всій території України. Національна ідея передбачає розвиток національних меншин та етносів, що проживають на теренах України, є її громадянами і беруть активну участь у розбудові України, її захисту від зовнішнього ворога, визнають і поважають закони України, розуміють спільні перспективи усіх громадян і несуть спільну відповідальність за розвиток і становлення правової демократичної держави.

У своєму розумінні національної ідеї ми опиралися на положення Беха та Чорної стосовно того, що українська національна ідея:

- має відповідати інтересам і людини, і суспільства, і держави як єдиної політичної нації;
- об'єднувати, а не протиставляти представників різних регіонів, весь багатоетнічний український народ;
- враховувати менталітет, світогляд народу;
- мобілізувати її прихильників і противників на здобутки сучасні і майбутні;
- бути зрозумілою і малому, і старому;
- сприйматись владою, адже саме вона популяризуватиме ідею;
- не відлякувати сусідів, бути конструктивним інструментом у міжнародних відносинах;
- бути реальною і перспективною.

При цьому учені особливу увагу приділяли тій об'єктивній реальності, що національна ідея має об'єднати в єдину націю як цілісну одиницю світового співтовариства.

Однак, на сьогодні перспективними є подолання корупції, захист кордонів України від агресора, повернення окупованих РФ територій та встановлення миру. Громадяни України хочуть бачити свою країну європейською, незалежною, правовою, сильною, де найвище цінується людина, її потреби та інтереси. Людям важливо відчувати перспективи, які відкриватимуться для громадян України після війни. Національна ідея має розгортатись не лише на минулому України, а й бути спрямованою на майбутнє. Боротьба, яку веде Україна за своє існування є тривалою і надзвичайно важливою для збереження нації, територіальної цілісності, здобуття свого місця у світі тощо. Водночас подолання труднощів загартувало і консолідувало громадян у їх протистоянні олігархократії в Україні, розкраданню її природних багатств, а тому на сьогодні актуальними залишаються рівні права і свободи для всіх громадян України. Однак, з точки зору боротьби українців за власну незалежність, та прагнення мати свою державу, боронити її від загарбників, нести відповідальність за її майбутнє дієвою залишається національна ідея «Україна – наша земля», яка поєднає минуле і сучасне, традиції і визвольні змагання».

Українська мова є духовним багатством українського народу та фундаментом громадянської ідентичності особистості, консолідуючою ланкою між різними групами, класами, етносами тощо. Без мови немає нації, народу, держави. Доки існує мова, доти існує народ. Без знання мови не можна говорити про національну свідомість чи розвиток

національної культури, а тим більше не може бути мови про національну солідарність. Втрата мови веде, до втрати громадянської ідентичності.

На сьогодні українська мова здобула підтримку на основі прийнятого Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної», який є ключовим в умовах війни. Згідно статті 9 Закону чиновники, представники органів державної влади та місцевого самоврядування зобов'язані володіти державною мовою та застосовувати її під час виконання службових обов'язків. У статті 12 вказано, що робочою мовою діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування, підприємств, установ та організацій державної і комунальної форм власності, у тому числі мовою засідань, заходів, зустрічей та мовою робочого спілкування, є державна мова. Також діють ст. 21 «Державна мова у сфері освіти», ст. 22 «Державна мова у сфері науки», які є важливими для виховання юних українців.

Слід також відмітити, що з початком війни все більше українських громадян свідомо обирають українську мову та відмовляються послуговуватися мовою окупанта, розуміючи, що ця війна є також війною на знищення української ідентичності, тому такий вибір української мови в усіх сферах життя підтримується українським суспільством, для якого українська мова є маркером української національної солідарності і кордоном для ворога. Підтвердженням цьому є також акти вандалізму та спалення українських книжок на захоплених ворогом територіях, який націлений в першу чергу знищувати українську мову.

На думку мовного омбудсмена Кременя, міфи, нав'язані російською пропагандою, про нібито якісь обмеження прав російськомовних. Це питання головна тема для кремлівських маніпуляцій. Війна, яка розпочалася у 2014 р., розгорталася під гаслом захисту російськомовних. «Із початком повномасштабного вторгнення росії на нашу територію вони відкрито заявляють про «деукраїнізацію» – знищення всіх ознак національності. І сьогодні рф використовує мову як інструмент у війні проти України. росія боїться української мови як надпотужної зброї в сьогоднішній війні. Вона боялась її завжди. І так само, як нині, протягом століть москва нищила українську мову, її носіїв і захисників. Їхня мета – насильницьке зросійщення України. В умовах надзвичайно жорстокої війни українська мова є одним зі священних символів нашої державності, сили духу нашого волелюбного народу. «руззкій мір», який прийшов на наші землі, і загроза втрати незалежності, спонукали українців відмовитись від мови окупантів та перейти на українську! Сьогодні ми переписуємо сценарій невдач і програшів, котрих зазнавали в попередні століття. Переписуємо рішучо, впевнено та остаточно, курсуючи до нових державницьких перемог» (Кремень, 2022).

4. ВИСНОВКИ І НАПРЯМИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Отже, проблема формування громадянської ідентичності студентів виступає важливою умовою національної солідарності у воєнний час. Проведене дослідження дозволило визначити поняття «громадянська ідентичність» та розмежувати його із поняттям «національна ідентичність». Доведено, що національна солідарність є найважливішою моральною характеристикою української національної спільноти, що визначає національну спорідненість членів українського суспільства через систему цінностей, національну свідомість, національну культуру, мову, моральні правила і закони і виявляється у самоорганізації, активній громадянській позиції, здатності діяти задля спільної мети і спільного блага. Схарактеризовано громадянську компетентність, громадянську активність, громадянську стійкість. Виявлено, що формування громадянської ідентичності ґрунтується на національній свідомості, національній культурі, національній мові, національній ідеї.

Перспективами подальшого наукового дослідження в цьому напрямі є проведення констатувальних зрізів та виявлення рівнів сформованості національної солідарності студентів у воєнний час.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Балл Г. О. Про психологічні аспекти гуманізації суспільних відносин. *Педагогічна і психологічна науки в Україні. Збірник наук. праць до 15 -річчя АПН України у 5-ти т. (Т.3: Психологія, вікова фізіологія та дефектологія)*. 2007. С. 103–113.

- Бевз Т. Особливості формування громадянської ідентичності в сучасній Україні. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса НАН України*. 2014. Вип. 3. С. 236–246.
- Бех І. Д., Журба, К. О. Концепція формування у підлітків національно-культурної ідентичності у загальноосвітніх навчальних закладах. *Гірська школа українських Карпат*. 2017. Вип. 16. 24–33.
- Про забезпечення функціонування української мови як державної: Закон України від 25 квітня 2019 року № 2704-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>.
- Карлова В. В. Державотворчий потенціал національної самосвідомості: монографія. К. : НАДУ. 2012. 396 с.
- Козакевич О. М. Українська мова, нація та ідентичність у між імперському просторі (друга половина XIX – початок XX століття). Монографія. Київ, Вінниця: ТОВ «Нілан-ЛТД», 2018. 406 с.
- Кравченко Т. В. Громадянська ідентичність як компонент полікультурного виховання у закладах вищої освіти Великої Британії. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія»*. 2018. № 19. С. 58–65.
- Кремень Т. Українська мова впевнено завойовує належне їй місце в державі і суспільстві. *АрміяInform*. 2022. URL : <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/taras-kremin-ukrayinska-mova-vpevnenno-zavojovuye-nalezhneyij-misce-v-derzhavi-i-suspilstvi-intervyu>
- Онацький Є. Українська мала енциклопедія. Книжка XIII. Літери Риз-Се.Буенос Айрес: Уклад Адміністрації УАП Церкви в Аргентині, 1964.
- Рассел Б. Філософія логічного атомізму. Водолей. 1999.
- Татаренко, Т. Специфіка регіональної ідентичності. *Нова політика*. 2001. № 6. С. 57–59.
- Федоренко С. В. Теорія і методика формування гуманітарної культури студентів вищих навчальних закладів США. Дисертація на здобуття ступеня доктора педагогічних наук. Київ, 2017. 551 с.
- Федоренко С. В., Шаранова Ю. Практичний досвід виховання громадянськості студентів бакалаврату в США. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2019. Вип. 4, № 88. С. 190–200.
- Хайдеггер М. Ідентичність и дифференціація. Бытие и время. Мысль. 1997.
- Шапаренко О. В. Національна ідентичність як чинник формування громадянського суспільства в Україні. *Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки*. 2015. Вип.20. С. 92–99.
- Юрас І. Педагогічна концепція Памфіла Даниловича Юркевича. Київ: «Правда Ярославічів». 1998. 65 с.
- Castells M. *The Power of Identity*. Malden, MA : Blackwell, 1997. 270 p.
- Frege G. Über Begriff und Gegenstand. *Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie*. 1892. Vol. XVI. S. 192–205.
- Scott L., Jonathan F. *Modernity and Identity*. Oxford, UK. 1992. 198 p.

REFERENCES

- Ball, H. O. (2007). Pro psykholohichni aspekty humanizatsii suspilnykh vidnosyn. *Pedahohichna i psykholohichna nauky v Ukraini. Zb. nauk. prats do 15 -richchia APN Ukrainy u 5-ty t. (T.3: Psykholohiia, vikova fiziolohiia ta defektolohiia)*, 103–113. [in Ukrainian]
- Bevz, T. (2014). Osoblyvosti formuvannia hromadianskoi identychnosti v suchasni Ukraini. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I. F. Kurasa NAN Ukrainy*, 3, 236–246. [in Ukrainian]
- Bekh, I. D., & Zhurba, K. O. (2017). Kontseptsiia formuvannia u pidlitkiv natsionalno-kulturnoi identychnosti u zahalnoosvitnikh navchalnykh zakladakh. *Hirska shkola ukrainskykh Karpat*, 16, 24–33. [in Ukrainian]
- Castells, M. (1997). *The Power of Identity*. Malden, MA: Blackwell.
- Frege, G. (1892) Über Begriff und Gegenstand. *Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie*, XVI, 192–205. [in German]
- Fedorenko, S. V. (2017). *Teoriya i metodyka formuvannia humanitarnoyi kultury studentiv vyshchyykh navchalnykh zakladiv SSHA: dys. ... d-ra ped. Nauk* [Theory and methods of formation of liberal humanistic culture of students of higher educational institutions of the USA: dissertation on gaining the scientific degree of Doctor of Education Sciences]. Kyiv. [in Ukrainian]
- Fedorenko, S., & Sharanova, Yu. (2019). Praktychnyy dosvid vykhovannia hromadyans'kosti studentiv bakalavratu v SSHA [Practical experience of citizenship education of undergraduate students in the USA]. *Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 4, 190–200. [in Ukrainian]
- Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi: Zakon Ukrainy vid 25 kvitnia 2019 roku № 2704-VIII <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>. [in Ukrainian]
- Karlova, V. V. (2012). Derzhavotvorchy potentsial natsionalnoi samosvidomosti: monohrafiia Kyiv: NADU. [in Ukrainian]
- Kozakevych, O. M. (2018). Ukrainska mova, natsiia ta identychnist u mizh imperskomu prostori (druha polovyna KhKh – pochatok KhKh stolittia). Monohrafiia. Kyiv, Vinnytsia: TOV «Nilan-LTD». [in Ukrainian]
- Kravchenko, T. V. (2018). Hromadyanska identychnist' yak komponent polikulturnoho vykhovannia u zakladakh vyshchoyi osvity Velykoyi Brytaniyi [Civic identity as a component of multicultural education in institutions of higher education in Great Britain]. *Scientific notes of the National University "Ostroh Academy"*, 19, 58–65. [in Ukrainian]
- Kremen, T. (2022). *Ukrainska mova vpevnenno zavoiouie nalezhne yii mistse v derzhavi i suspilstvi*. *ArmiiaInform*.

- <https://mova-ombudsman.gov.ua/news/taras-kremin-ukrayinska-mova-vpevnenno-zavojovuye-nalezhne-yij-misce-v-derzhavi-i-suspilstvi-intervyu> [in Ukrainian]
- Onatskyi, Ye. (1964). *Ukrainska mala entsyklopediia*. Knyzhka KhIII. Litery Ryz-Se. Buenos Aires: Ukklad Administratury UAP Tserkvy v Arhentiini. [in Ukrainian]
- Rassel, B. (1999). *Fylosofiya lohycheskoho atomyzma*. Vodolei. [in Russian]
- Scott, L., & Jonathan, F. (1992). *Modernity and Identity*. Oxford, UK.
- Tatarenko, T. (2001). Spetsyfika rehionalnoi identychnosti. *Nova polityka*, 6, 57–59. [in Ukrainian]
- Khaidehher, M. (1997). Ydentychnost y dyfferentsyatsiia. *Bytiye y vremena. Mysl*. [in Russian]
- Shaparenko, O. V. (2015). Natsionalna identychnist yak chynnyk formuvannia hromadianskoho suspilstva v Ukraini. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: Istoriia Ukrainy. Ukrainoznavstvo: istorychni ta filozofski nauky*, 20, 92–99. [in Ukrainian]
- Yuras, I. (1998). *Pedahohichna kontsepsiia Pamfila Danylovycha Yurkevycha*. Kyiv: "Pravda Yaroslavychiv". [in Ukrainian]

Kateryna Zhurba, Iryna Shkilna. Formation of students' civic identity as conditions of national solidarity in wartime. The article highlights the problem of students' civic identity as a condition for national solidarity in wartime. It was established that the formation of civic identity among student youth is an important task of modern education, which aims to involve young people in nation-building processes and active public life. It has been proven that national solidarity is the most important moral characteristic of the Ukrainian national community, which determines the national kinship of members of Ukrainian society through a system of values, national consciousness, national culture, language, moral rules and laws and is manifested in self-organization, active citizenship, the ability to act for a common goal and common good. Civic competence is defined as the ability of a person to realize and protect the rights and freedoms of a person and a citizen, to be responsible for the duties of a citizen, to take an active part in public life, to support the development of a democratic society and to affirm the supremacy of law, the ideas of democracy, justice, equality, on the basis of equals rights and opportunities. It was found that civic activism defines the civic position that an individual manifests in public activities, participation in solving political, social, moral issues, involvement in public and political life, as well as participation in election processes. Civic resilience reflects national identity and solidarity in everyday life and in the conditions of war and post-war times, the ability to resist hostile ideology and informational influences. It has been proven that the formation of civic identity is based on national consciousness, national culture, national language, and national idea.

Keywords: civic identity; civic competence; civic activity; civic resilience; national consciousness; national idea; language; national culture.

Received: April 28, 2023

Accepted: May 12, 2023